

ЎЗБЕКИСТОНДА МЕВА-САБЗОВОТ МАҲСУЛОТЛАРИНИ ЕТИШТИРИШНИ МОЛИЯЛАШТИРИШНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ

Аннотация. Дунё аҳолиси сонининг кескин суръатлари ошиб бориши билан аҳолинг озки овқатга бўлган эҳтиёжлари ҳам кун сайин ортиб бормоқда. Бунда асосий вазифа тез, арзон ҳамда сифатли маҳсулотларни ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш энг асосий долзарб мавзулардан бири бўлиб қолмоқда. Ушбу тадқиқот ишида Ўзбекистонда мева-сабзавот маҳсулотларини етиштиришни молиялаштиришнинг муаммо ва ечимлари тадқиқ қилинган. Танланган мавзу бўйича илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: мева-сабзавот, молиялаштириш, қишлоқ хўжалиги, инвестициялар, кредитлаш, солиққа тортиш.

Кириш

Маълумки, мамлакатимиздаги мавжуд табиий-иқлим шароити қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини, хусусан, мева-сабзавотчиликни барқарор ривожлантириш имконини беради. Ўзбекистон Республикаси Президенти ва ҳукумати томонидан соҳани бозор муносабатларига ўтиш жараёнида мева-сабзавотчиликни ривожлантиришга устувор йўналишлар сифатида катта эътибор қаратилмоқда. Зеро, мева-сабзавотчилик маҳсулотларини ташқи бозорларда сотиш ҳисобига мамлакат валюта тушумининг сезиларли қисми шаклланаётганлиги ҳам соҳани тубдан ислоҳ қилиш ва жадал ривожлантиришнинг устуворлигидан далолат беради.

Хусусан, сўнгги йилларда бир қатор фармон ва қарорлар қабул қилинди. Буларга Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 29 мартдаги “Ўзбекистон Республикасида мева-сабзавотчиликни жадал ривожлантиришга доир қўшимча чоратадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5388¹ ва 2019 йил 23 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5853² сонли фармонлари ҳамда 2018 йил 17 октябрдаги “Мева-сабзавот маҳсулотларини ташқи бозорларга чиқариш самарадорлигини оширишга доир қўшимча чоратадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-3978³, 2019 йил 14 мартдаги “Мева-сабзавотчилик соҳасида қишлоқ хўжалиги кооперациясини ривожлантириш чоратадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4239⁴ қарорларини келтириш мумкин.

Ўзбекистон иқтисодиётида мева-сабзавотчилик тармоғининг ўрни ҳақида гапирадиган бўлсак, умуман олганда, тармоқда олиб борилаётган иқтисодий ислохотлар 2022 йилда қуйидаги иқтисодий-ижтимоий масалаларни ҳал қилиш имконини яратмоқда: иқтисодий масалада – мева-сабзавотчилик жами ишлаб чиқарилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг 32,2 фоизини (мамлакат ялпи ички маҳсулотининг 8,7 фоизи) ташкил этгани ҳолда қишлоқ жойларида аҳолининг асосий даромадларидан бири ҳисобланади. Саноатнинг қатор тармоқларини ривожланишига ўзининг бевосита таъсирини кўрсатади. Шунингдек, ушбу тармоқ мамлакат қишлоқ хўжалиги экспортида асосий ўринларни

¹ <https://lex.uz/docs/3604601>

² <https://lex.uz/docs/4567334>

³ <https://lex.uz/docs/3897678>

⁴ <https://lex.uz/docs/4242004>

эгаллайди; ижтимоий масалада – мева-сабзавотчиликни барқарор ривожлантириш самарадорлиги, нафақат қишлоқ аҳолисининг турмуш даражасига, балки мамлакат барча аҳолисининг ижтимоий фаровонлигини ҳам оширишга бевосита таъсир кўрсатади.

Якуний натижада ушбу ислохотлардан пировард мақсад мамлакатда озик-овқат хавфсизлиги таъминланиб, янги Ўзбекистон ривожланишининг барча жараёнларида амалга ошириладиган иқтисодий ислохотларнинг ижобий натижаларида яққол намоён бўлади ҳамда аҳоли турмуш даражасининг ошиб боришини ўзида акс эттиради.

Мева-сабзавот маҳсулотларини етиштириш Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги саноатининг муҳим тармоғи бўлиб, мамлакатимизнинг озик-овқат хавфсизлигини таъминлаш ва иқтисодий тараққиётида муҳим ўрин тутди. Бироқ мазкур тармоқни молиялаштириш алоҳида эътибор ва таҳлилни талаб қиладиган мураккаб масала.

Ўзбекистонда мева-сабзавот етиштиришни молиялаштиришнинг ўзига хос хусусиятларидан бири унинг давлат кўмагига боғлиқлигидир. Мева-сабзавот деҳқонларини қўллаб-қувватлаш учун давлат томонидан молиялаштиришнинг турли шакллари, жумладан, субсидиялар, имтиёзли кредитлар ва бошқа чора-тадбирлар кўрсатилмоқда. Бироқ, бу чора-тадбирлар ҳар доим ҳам самарали эмас ва ҳар доим ҳам сектор эҳтиёжларини қондириш учун этарли ҳисобланмайди.

Молиялаштиришнинг яна бир хусусияти боғдорчиликка ихтисослашган фермерлар, айниқса, кичик ва ўрта корхоналар учун кредит ва молиявий ресурслардан фойдаланиш даражасининг камлигидир. Бунга мазкур фермерларнинг гаров активлари йўқлиги, шунингдек, кредитлар бўйича юқори фоиз ставкалари ва давлат кафолатларининг паст даражаси сабаб бўлмоқда.

Яна бир муҳим хусусият - бу соҳага инвестицияларнинг паст даражаси. Инвесторлар паст рентабеллик ва юқори хавф даражаси туфайли боғдорчилик соҳасидаги узоқ муддатли лойиҳалар учун камдан-кам ҳолларда маблағ ажратадилар.

Ана шу хусусиятлардан келиб чиқиб, Ўзбекистонда мева-сабзавотчилик соҳасини ривожлантириш учун самарали ва барқарор бўладиган янги молиялаштириш ва инвестиция моделларини ишлаб чиқиш зарур. Бу қишлоқ хўжалиги облигациялари каби молиявий воситаларни ривожлантириш, кучли кафолат механизмларини ишлаб чиқиш, кредит ва молия бозорларига киришни яхшилашни ўз ичига олиши мумкин. Бундан ташқари, инвесторлар учун хавфларни камайтириш ва мева-сабзавот маҳсулотларининг сармоя учун жозибadorлигини ошириш мақсадида соҳанинг ҳуқуқий-меъёрий базасини такомиллаштириш муҳим аҳамиятга эга.

Адабиётлар таҳлили ва методологияси

Таҳликали замонда геосиёсий ўзгаришлар, иқлимнинг ўзгариши, пандемияда натижасида юзага келган молиявий инқироз, чегараларнинг ёпилиши қишлоқ хўжалигининг катта қисми молиявий жиҳатдан қийин аҳволга солиб қўйганлиги ҳеч кимга сир эмас. Юзага келадиган муаммоларни ҳал қилишга қаратилган давлат дастурлари хўжалик юритувчи субъектларни самарали ва этарли даражада қўллаб-қувватлашни тўлиқ амалга оширишга имкон берадими. Натижада эса фаолиятнинг ушбу соҳасида янги муаммоларнинг туғилишига олиб келмоқда. Йилдан йилга бутун дунё иқтисодиётининг аграр секторида молиявий жиҳатдан қийин аҳволга тушаётган хўжалик юритувчи субъектлар сонининг кўпайиши тенденцияси кузатилмоқда. Дунёнинг ҳар қандай давлати хусусан, иқтисодиётида аграр соҳа катта улушни эгаллаб турган Ўзбекистон учун қишлоқ хўжалиги саноатини ривожлантириш, молиявий имкониятларини ошириш стратегик аҳамиятга эга.

Аксарият қишлоқ хўжалиги хусусан мева-сабзавотчилик фаолияти ўз-ўзини молиялаштириш шароитларини таъминлаш учун зарур даромадларни олмайдилар ва натижада тармоқ бюджет томонидан қўллаб-қувватлашнинг ривожланган тизимига эҳтиёжи ошиб бормоқда. Сотилган мева-сабзавот маҳсулотларининг паст рентабеллиги, импортнинг юқори рақобати мева-сабзавот етиштиришни молиявий ресурслар билан

таъминлашнинг пасайишига олиб келди, бу эса ушбу тармоқ корхоналари молиясини шакллантириш ва улардан фойдаланиш хусусиятларини ҳисобга олишни ва концептуал ишлаб чиқишни янгилашни талаб қилади. Мева-сабзавотчиликка ихтисослашган корхоналарнинг молиявий ҳолатига қуйидаги омиллар салбий таъсир кўрсатади: қишлоқ хўжалиги ва мева-сабзавот маҳсулотлари нархларининг номуаносиблиги; мева-сабзавотчилик секторига йўналтирилган ва жалб қилинган инвестициялар миқдорининг камлиги; кредитлаш воситаларининг ривожланмаганлиги ҳамда юқори фоизли кредитлар; техника технологиялар харид қилишда лизинг шартларининг қийинлиги ва фоизларнинг юқорилиги; қишлоқ хўжалиги корхоналари рискларини суғурталашнинг самарали ва рақобатбардош бозорининг йўқлиги; солиққа тортишнинг адолатли эмаслиги, солиқ юкининг юқорлиги; асосий фондларнинг юқори даражада ескириши ва бошқалар.

Шу муносабат билан сўнги йилларда илмий тадқиқотларда қишлоқ хўжалиги ташкилотларини молиявий соғломлаштиришга катта эътибор қаратилмоқда. Молиявий соғломлаштиришга уринишлар қишлоқ хўжалиги корхоналарининг молиясини шакллантириш хусусиятлари ва улардан фойдаланиш йўналишларини батафсил кўриб чиқиб, халқаро амалиётни ҳисобга олган ҳолда молиялаштириш манбалари ва қишлоқ хўжалигини ривожлантиришни тартибга солишнинг концептуал йўналишларини ишлаб чиқишни талаб қилади.

Молиялаштириш манбаи билан боғлиқ назарий ва амалий муаммоларнинг кенг доираси ҳалигача концептуал ечимга эга эмас, бу бўйича қуйидаги олимлар ўз тадқиқот ишларида турли қарашларни илгари суришган.

Қишлоқ хўжалиги хусусан мева-сабзавотчиликка ихтисослашган ташкилотларни молиялаштиришга бағишланган ишлар жумладан, Ҳазраева, Н. ва Турсунова, Д. (2019) мақоласида Ўзбекистонда мева-сабзавотчилик маҳсулотларини етиштиришни молиялаштириш муаммолари кўриб чиқилиб, бир қатор ечимлар таклиф этилган, жумладан, кредит имкониятларини яхшилаш, лизинг ва факторингдан фойдаланиш, давлат томонидан қўллаб-қувватлаш механизмлари бўйича таклифлар ишлаб чиқилган [1].

Алиев, К., & Кҳалилов, В. (2016) лизингдан Озарбайжон қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришини, жумладан, мева-сабзавот маҳсулотларини молиялаштиришнинг муқобил воситаси сифатида фойдаланиш имкониятларини ўрганади. Муаллифлар лизинг ишлаб чиқариш учун зарур бўлган асбоб-ускуналар ва бошқа активларни сотиб олишни молиялаштиришнинг самарали воситаси бўлиши мумкин деган хулосага келишади [2].

Кузнецов, В. ва Кузнецова, О. (2017) тадқиқотларида факторинг операцияларини қишлоқ хўжалигини молиялаштириш воситаси сифатида кўриб чиқади. Муаллифларнинг таъкидлашича, факторинг ишлаб чиқарувчиларга ўз қарзларини сотиш орқали қўшимча маблағлардан фойдаланишга ёрдам беради, бу эса ликвидликни яхшилаш ва рискни камайтиришга ёрдам беради [3].

Герасимова, И., & Красилникова, Э. (2017) Россияда мева-сабзавотчилик маҳсулотларини етиштиришни ривожлантиришни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш механизмларини таҳлил қилади. Муаллифлар сўнги йилларда техника ва ўғитлар харид қилиш учун субсидиялар, имтиёзли кредитлаш дастурлари ва бошқа чора-тадбирлар каби турли қўллаб-қувватлаш чоралари жорий этилганини, бироқ улар ҳар доим ҳам самарали иш бермаслиги ва янада такомиллаштиришни талаб қилаётганини таъкидлайдилар [4].

Ли, В. ва Парк, К. (2021) краудфандингни Жанубий Кореядаги қишлоқ хўжалиги корхоналари, жумладан, боғдорчилик маҳсулотлари учун муқобил молиялаштириш воситаси сифатида кўриб чиқади. Муаллифларнинг таъкидлашича, краудфандинг кичик ва ўрта корхоналари учун анъанавий кредитларни олишдаги қийинчиликлар пайтида капитални осон ўзлаштиришга, инвесторларни тез жалб қилишга ёрдам бериши мумкин [5].

Саркер, М. А. Р., & Алам, К. (2017) Бангладешда қишлоқ хўжалигини молиялаштириш муаммолари ва истиқболларини таҳлил қилиб, мавжуд молиялаштириш механизмлари ҳар доим ҳам қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчилари, жумладан, мева-сабзавот етиштириш билан шуғулланувчиларнинг эҳтиёжларини қондира олмаслигини таъкидлайди.

Муаллифлар қишлоқ хўжалигини молиялаштиришга турли ёндашувларни, жумладан, давлат дастурлари, тижорат кредитлари ва микромолиялашни кўриб чиқадилар [6].

Акудугу, М. А., Гуо, Э. Й., Дадзие, С. К. ва Абуду, И. А. (2018) Ганадаги кичик боғдорчилик ишлаб чиқарувчилари учун молиялаштиришни ўрганиб чиқди ва нарх ва об-хаво рисклари молиялаштириш учун асосий тўсиқлар деган хулосага келди. Муаллифлар молияни янада қулайроқ ва самаралироқ қилиш учун микромолия ва мобил тўловлар каби рискларни бошқариш воситалари ва молиявий технологиялардан фойдаланишни таклиф қилишади [7].

Доц., С. Р. ва Моррис, М. Л. (2001) томонидан чоп этилган мақолада гендер фарқларининг қишлоқ хўжалигида, шу жумладан боғдорчиликда инновацияларни қабул қилишга таъсири ўрганилади. Муаллифларнинг таъкидлашича, аёллар кўпинча молиявий ва бошқа ресурслардан фойдаланиш имконияти чекланган, бу эса уларнинг инновацион жараёнларда иштирок этишини қийинлаштириши мумкин деган хулосага келади [8].

Фагерберг, Ж. ва Срхолес, М. (2008) миллий инновацион тизимлар, имкониятлар ва иқтисодий ривожланиш ўртасидаги муносабатларни ўрганади. Муаллифларнинг таъкидлашича, самарали инновацион тизимларни яратиш ва инновация қилиш қобилиятини яхшилаш қишлоқ хўжалиги ва мева-сабзавотчиликни ривожлантиришга ёрдам беради [9].

Костов, П., & Арун, Т. (2014) Европанинг бир қанча мамлакатларидаги қишлоқ хўжалиги кредит бозори институтларини солиштиради ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчилари, жумладан, мева-сабзавот ишлаб чиқарувчилари учун кредитларнинг мавжудлиги мамлакат ва институционал муҳитга қараб катта фарқ қилиши мумкинлигини таъкидлайди [10].

Бундан ташқари халқаро ҳисоботларда мева-сабзавотчилик маҳсулотларини етиштиришни молиялаштириш бўйича қатор таҳлилий материаллар эълон қилинган. Жумладан,

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалиги ташкилотининг "Қишлоқ хўжалигини молиялаштириш истиқболлари 2019-2028" ҳисоботида глобал қишлоқ хўжалигини кредитлаш ва молиялаштириш бозори, жумладан, мева-сабзавотчилик ҳақида умумий маълумот берилган. Ҳисоботда қишлоқ хўжалигини молиялаштиришнинг сўнгги тенденциялари ва муаммолари, шунингдек, мева-сабзавот етиштирувчиларни молиялаштириш имкониятларини яхшилаш бўйича стратегиялар муҳокама қилинади [11].

Жаҳон банкининг "Қишлоқ хўжалигини молиялаштириш: ўсиб бораётган дунё аҳолиси талабларини қондириш учун қишлоқ хўжалигини молиялаштиришни қандай яхшилаш мумкин" ҳисоботида мева-сабзавотчиликни молиялаштириш бўйича мева-сабзавот етиштирувчиларга кредит ва молиявий ресурс бериш муаммоларини муҳокама қилади. Қишлоқ хўжалиги институтларини ривожлантириш ва микрокредитлардан фойдаланиш имкониятларини яхшилаш бўйича стратегияларини таклиф қилади [12].

Халқаро молия корпорациясининг "Қишлоқ хўжалигини молиялаштириш: имкониятлар ва муаммолар" ҳисоботида қишлоқ хўжалиги, жумладан, мева-сабзавотчилик маҳсулотларини етиштиришни молиялаштириш имкониятлари ва муаммолари муҳокама қилинади. Шунингдек, қишлоқ хўжалигини молиялаштириш бўйича илғор тажрибалар ва инновацион ёндашувларга мисоллар келтирилган [13].

АҚШнинг "Қишлоқ хўжалигини молиялаштириш истиқболлари 2018" ҳисоботида АҚШ қишлоқ хўжалиги ва мева-сабзавотчиликни молиялаштиришнинг ҳозирги ҳолати ва тенденциялари муҳокама қилинади. Шунингдек, у келгуси йиллар учун прогнозларни тақдим этади ва мева-сабзавот ишлаб чиқарувчилар учун молиялаштириш муаммоларини муҳокама қилади [14].

Европа инвестиция банкининг "Европа қишлоқ хўжалиги трансформациясини молиялаштириш" ҳисоботида Европада қишлоқ хўжалигини, жумладан, мева-сабзавотчилик маҳсулотларини молиялаштиришдаги муаммолар ва имкониятлар муҳокама

қилинади. Шунингдек, у мева-сабзавот ишлаб чиқарувчилар учун молиявий воситаларни ишлаб чиқиш ва кредит олиш имкониятини яхшилаш каби стратегияларни таклиф қилади [15].

Ушбу ҳисоботлар дунёнинг турли минтақаларида мева-сабзавотчиликни молиялаштириш бўйича қимматли маълумотларни тақдим этади ва бу соҳадаги муаммолар ва имкониятларни муҳокама қилади. Шунингдек, улар мева-сабзавот етиштирувчиларни молиялаштириш имкониятларини яхшилаш бўйича қишлоқ хўжалиги институтларини ривожлантириш, инновацион молиявий воситалардан фойдаланиш, кредит ва микрокредитлардан фойдаланиш имкониятларини яхшилаш, рискларни бошқариш тармоқларини ривожлантириш каби қатор чора-тадбирлар ва тавсияларни таклиф этади.

Маҳаллий ва хорижий олимлар томонидан олиб борилаётган тадқиқотларнинг аҳамиятига қарамай, аграр тармоқ корхоналари таркибида мева-сабзавотчилик фаолиятини давлат томонидан тартибга солишнинг концептуал йўналишларини ишлаб чиқиш ва молиялаштириш манбаи сифатида оптимал йўналишларидан фойдаланиш масалалари очиқлигича қолмоқда.

Замонавий бозор иқтисодиёти шароитида корхона ёки тармоқнинг молиявий кўрсаткичларини тўғри рўйхатга олиш ва таҳлил қилиш, режалаштириш ва прогнозлаш воситаларидан самарали фойдаланиш, оғишларни кузатиш ва молиявий оқимларни бошқариш объектив заруратдир.

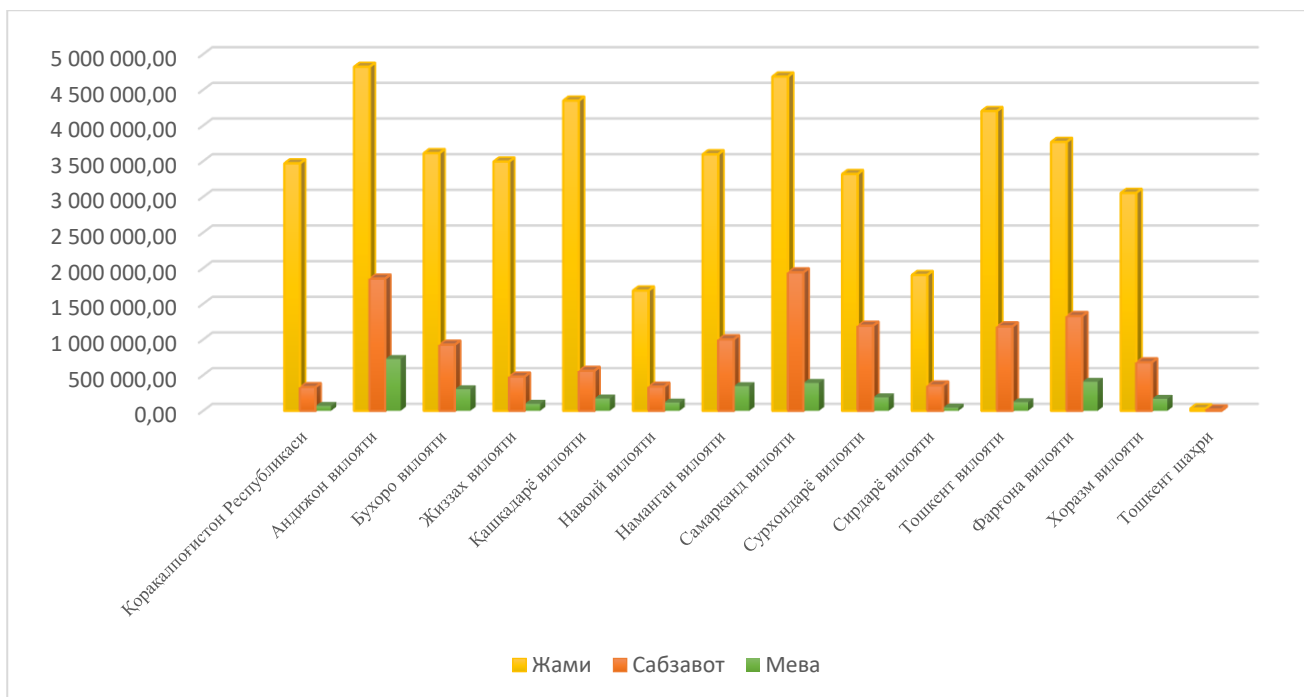
Молиявий оқимларнинг таснифи индивидуал хусусиятларга кўра тақдим етилади: мазмуни, йўналиши, ҳажмларни ҳисоблаш усули, фаолият тури, корхонага алоқаси, хизмат кўрсатиш кўлами, частотаси, вақт бўйича баҳоланиши, бошқарув қарорларини қабул қилиш учун яроқлилиги, бошқарув субъектлари, молиявий назорат субъектлари ва объектларига тегишлилиги, ҳудудга тегишлилиги ва бошқалар. Молиявий оқимларни бошқариш корхонанинг умумий бошқарув тизими доирасида амалга оширилади, бу ерда молиявий қўйи тизим ажратилади.

Тадқиқот методологияси

Ушбу мақолада мева-сабзавот маҳсулотларини етиштиришни молиялаштириш, мева-сабзавот корхоналар молиясини шакллантириш хусусиятлари, мева-сабзавотчиликни давлат томонидан тартибга солишнинг энг муҳим шаклларини қамраб олувчи таҳлилий қўллаб-қувватлаш тизими, хўжалик юритувчи субъектлар харажатларини таҳлили амалга оширилиб, таҳлил, синтез, абстракт-мантикий ва танқидий фикрлаш, илимий опробация, қиёслаш, умумлаштириш каби усуллардан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар

Дунё аҳолиси сонининг кескин суръатлари ошиб бориши билан аҳолинг озқи овқатга бўлган эҳтиёжлари ҳам кун сайин ортиб бормоқда. Бунда асосий вазифа тез, арзон ҳамда сифатли маҳсулотларни ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш энг асосий долзарб мавзулардан бири бўлиб қолмоқда. шунга кўра республикамизда ҳам истеъмолчилар томонидан бозордаги озиқланиш хусусан қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига бўлган талаб кун сайин ўзгариб бормоқда. Шу билан бирга Республикамизда бозорда танқисликни олдини олиш ҳамда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлар таркибини кенгайтириш, ривожлантириш ҳамда қайта ишлашга катта аҳамият берилмоқда, бунинг исботи ўлароқ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 5 апрелдаги “2023-йилда Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш, қайта ишлашни кенгайтириш ва қўллаб-қувватлашнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида” қарори яққол мисол бўла олади. Қарорга кўра 2023 йилда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштиришнинг прогнозлари келтирилган.

1-расм. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ва Мева-сабзавот ҳосили бўйича 2023 йил прогноз кўрсаткичлари тавсифи, тоннада¹

Қарорга кўра, қишлоқ хўжалигида ҳар гектар суғориладиган ердан олинадиган ўртача даромадни 4,8 минг АҚШ долларига етказиш учун 2-расмда келтирилган чора-тадбирларни бажариш белгилаб қўйилган. Инновацион технологияларни қўллаш орқали 2023 йилда пахта, ғалла, мева-сабзавот ва бошқа қишлоқ хўжалиги экинларидан юқори ҳосил олиш ва даромадни ошириш, мева-узумчиликда «in-vitro» лабораторияларида 8 млн дона сертификатланган кўчатларни кўпайтириш учун 4 гектар иссиқхоналар ташкил этиш, сабзавотчиликда 28,2 минг гектарда интенсив усулда маҳсулот етиштиришни ташкил этиш ҳамда ғалладан бўшаган 783 минг гектар экин майдонларида такрорий экинларни экиш асосида қўшимча даромад олишни таъминланади.

Қарорга кўра, қишлоқ хўжалигида ҳар гектар суғориладиган ердан олинадиган ўртача даромадни 4,8 минг АҚШ долларига етказиш учун инновацион технологияларни қўллаш орқали 2023 йилда пахта, ғалла, мева-сабзавот ва бошқа қишлоқ хўжалиги экинларидан юқори ҳосил олиш ва даромадни ошириш, мева-узумчиликда «in-vitro» лабораторияларида 8 млн дона сертификатланган кўчатларни кўпайтириш учун 4 гектар иссиқхоналар ташкил этиш, сабзавотчиликда 28,2 минг гектарда интенсив усулда маҳсулот етиштиришни ташкил этиш ҳамда ғалладан бўшаган 783 минг гектар экин майдонларида такрорий экинларни экиш асосида қўшимча даромад олишни таъминлаш лозим.

Албатта юқоридаги қарор ижросини таъминлаш қишлоқ хўжалиги корхоналари учун молиявий ресурслар талаб қилади. Қишлоқ хўжалиги секторида молиявий оқимларни бошқариш умумий самарали молиявий бошқарувнинг энг муҳим йўналишларидан бири эканлиги ва қуйидаги вазифаларни ҳал қилиш имконини бериши аниқланди: молияни шакллантиришнинг оқилоналигини таъминлайди; молиявий даврларнинг ритмига ҳисса қўшади; мавжуд маблағларни мақсадли сарфлаш имконини беради; ўз ва қарз маблағларига бўлган еҳтиёжни оптималлаштиради; стратегик ривожланиш жараёнида капитал айланмасини жадаллаштириш, захираларни яратиш ва давлат бюджетининг мумкин бўлган қўллаб-қувватлашидан фойдаланиш орқали молиявий мувозанатни сақлайди; активларни бошқаришнинг фаол шаклларида фойдаланишдан қўшимча фойда олиш имконини беради.

¹ <https://lex.uz/docs/-6424449> маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

Бу жараёнларнинг давомийлиги қишлоқ хўжалигини, хусусан мева-сабзавотчиликни ривожлантиришнинг истиқболли режалари бажарилиши устидан доимий мониторинг ва тузатишлар олиб боришни таъминлайди (1-расм).

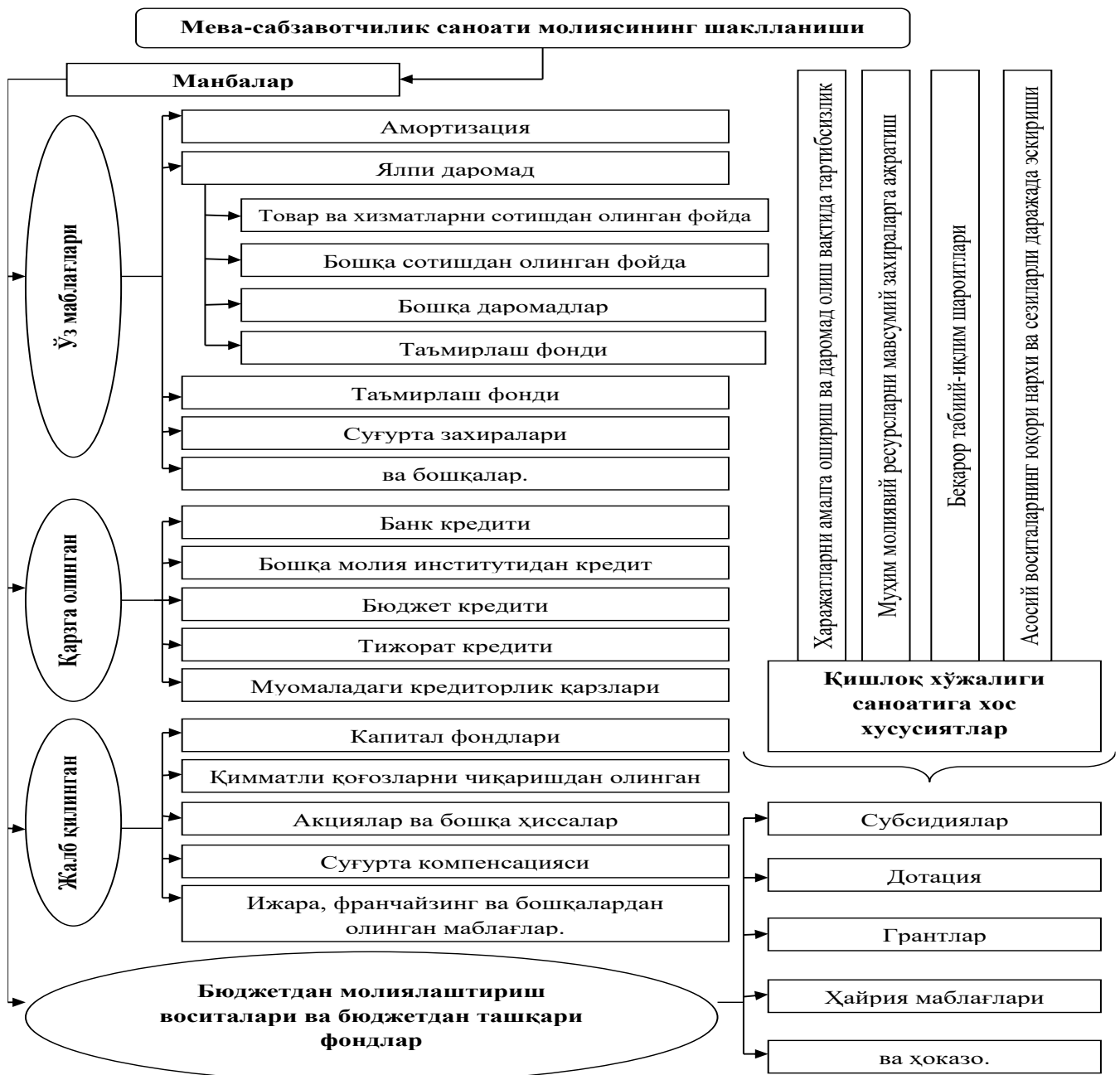

1-расм. Мева-сабзавот корхоналар молиясини шакллантириш хусусиятлари¹

Ўзбекистон иқтисодиётининг мева-сабзавот сектори молиясини шакллантиришнинг қуйидаги асосий хусусиятлари аниқланди: ташқи молиялаштириш манбаларига юқори даражада қарамлик; даромадлар ва харажатлар пул оқимларини шакллантиришнинг турли вақтлардаги ўзгарувчан ҳаракати; тайёр маҳсулотларини сотишдан тушган даромадларнинг нотекислиги; ўз молиялаштириш манбаларининг етарли эмаслиги; мавсумий ишлаб чиқариш захираларини шакллантиришда молиявий ресурсларнинг салмоқли қисмини ҳаракатсизлантириш; молиявий кўрсаткичлар шаклланишининг табиий-иқлим шароитларига бевосита боғлиқлиги.

Мева-сабзавот хўжалиги ташкилотлари молиявий ресурсини шакллантириш хусусиятларини ўрганишда уларнинг қуйидаги манбалари аниқланди: ўз, қарз ва жалб қилинган, шунингдек, қишлоқ хўжалигининг хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда, бюджетдан молиялаштириш ва бюджетдан ташқари маблағлар субсидиялар, субвенсиялар, дотациялар ва бошқалар шаклида (2-расм).

¹ Тадқиқотчи ишланмаси.

2-расм. Мева-сабзавот тармоғини молиялаштириш шакллари¹

Ўзбекистон Республикаси мева-сабзавот етиштиришни юқори даражадаги молиялаштириш ҳамда субсидиялар билан қўллаб қувватлайди. Жумладан, мева-сабзавот маҳсулотлари экспортёрларининг қишлоқ хўжалиги бирлашмалари аъзоларини мева-сабзавот маҳсулотларини ишлаб чиқаришнинг янги технологияларига ўргатиш, қишлоқ хўжалиги бирлашмалари аъзоларининг ерларида агротехник тадбирлар мониторингини ўтказиш, қишлоқ хўжалиги бирлашмалари аъзолари томонидан ишлаб чиқариладиган мева-сабзавот маҳсулотларининг ташқи бозорларида маркетинг тадқиқотларини ўтказиш билан боғлиқ харажатларининг 50 фоизини қоплаш учун субсидиялар тақдим этиш тартиби тўғрисидаги низом тасдиқланди.

Субсидиялар Молия вазирлиги томонидан календар йили учун Давлат бюджетидан Инвестициялар ва ташқи савдо вазирлиги ҳузуридаги Экспортни рағбатлантириш агентлигига ажратиладиган маблағлар, шунингдек жалб этиладиган халқаро молиявий

¹ Тадқиқотчи ишланмаси.

институтлар маблағлари, шу жумладан Жаҳон банки маблағлари ҳисобидан куйидаги мақсадлар учун субсидиялар берилади¹:

1. Қишлоқ хўжалиги бирлашмалари аъзолари мутахассисларни, шу жумладан хорижий мутахассисларни жалб этган ҳолда мева-сабзавот маҳсулотларини етиштиришнинг янги технологияларига ўргатилади. Агентлик курслар, амалий машғулотлар ва семинарларни ташкил этишда кўмаклашади. Бундай харажатларнинг 50%и субсидиялар ҳисобидан қопланади.

2. Агротехник тадбирларнинг ўз вақтида ва сифатли ўтказилиши юзасидан мониторинг юритиш учун экспортёр томонидан агроном ишга олинади (ҳар 300 гектардан 500 гектаргача бўлган экин майдони ҳисобига 1 та агроном). Агроном маошининг 50%и субсидиялар ҳисобидан молиялаштирилади, бироқ бир ой учун ажратиладиган субсидия суммаси МҲЭКМнинг 5 бараваридан ошмаслиги лозим.

3. Қишлоқ хўжалиги бирлашмалари аъзолари томонидан етиштирилган мева-сабзавот маҳсулотларини ташқи бозорларда сотиш бўйича маркетинг тадқиқотлари экспортёр томонидан мустақил равишда ёки ихтисослашган ташкилотни жалб этган ҳолда амалга оширилади. Бунда харажатларнинг 50%и субсидиялар ҳисобидан қопланади.

Субсидияларни тақдим этиш шартлари ва тартиби куйидагича:

-экспортёр давлат рўйхатидан ўтган бўлиши, бизнес-режани ишлаб чиқиши ва ариза билан Агентликка мурожаат этиши лозим. Буни почта алоқаси воситалари орқали ёки электрон шаклда ёки ташқи иқтисодий маълумотлар портали орқали амалга ошириш мумкин Ариза қабул қилганлик учун тўлов тўланмайди.

-ариза ва ҳужжатлар Агентлик томонидан 7 иш куни мобайнида кўриб чиқилади. Ҳужжатлар талабларга мувофиқ келмаса ёки тўлиқ тақдим этилмаган бўлса, 3 иш куни мобайнида экспортёрга қайтарилади.

-агентлик ариза ва ҳужжатлар кўриб чиқилганидан кейин субсидия ажратиш тўғрисида қарор қабул қилади ва бу ҳақда қарор қабул қилинган кундан бошлаб 1 иш куни мобайнида экспортёрга хабар қилади.

EastFruit 2021-йил ноябр ойи охирида Ўзбекистонда кластерлар ролини кучайтириш, ҳамкорликнинг янги механизмларини жорий этиш, мева-сабзавотчиликни кенг қўламли молиялаштиришга асосланган мамлакат мева-сабзавот саноатини ривожлантиришнинг янги тизими жорий этилиши ва сабзавот ишлаб чиқарувчилари ва қишлоқ хўжалиги хизматларини кўрсатишни кенгайтириш ҳақида ёзган эди.

Қишлоқ хўжалиги бирлашмалари аъзолари, мева-сабзавот кластерлари иштирокчилари ва бошқа тадбиркорлик субъектларига кўчатлар ва пайвандтагларни сотиб олиш харажатларининг бир қисмини қоплаш учун ҳар бир дона кўчатга бериладиган субсидия миқдори унинг базавий ҳисоблаш миқдорига мевали кўчат тури учун белгиланган коэффицентни кўпайтириш йўли билан куйидагича аниқланади:

1-жадвал

Бериладиган субсидия миқдори мевали кўчат тури учун белгиланган коэффицент

Номланиши	Кўчат турлари бўйича коэффицентлар			
	ток кўчатлари	уруғли мевалар	данакли мевалар	ёнғоқ мевалар
Кўчатлар ва пайвандтаглар	1,00	0,50	0,75	1,00

Материалда қайд этилганидек, янги тизим қоидаларининг бир қисми, яъни экин майдонларини кўпайтириш ва мева-сабзавот етиштирувчиларга ер бериш тартиби; интенсив боғлар, узумзорлар барпо этиш, шунингдек, сабзавот, полиз ва дуккакли экинлар етиштириш бўйича лойиҳаларни молиялаштириш манбалари, ҳажми ва механизми; Ўрим-

¹ https://www.norma.uz/uz/qonunchilikda_yangi/meva-sabzavot_mahsulotlarini_eksport_qiluvchilarga_subsiya_qanday_beriladi

йиғимдан кейинги хизматлар кўрсатувчи корхоналарни молиялаштириш – ўша вақтга келиб буларнинг барчаси Президентнинг 2021-йил 23-ноябрдаги қарори билан тасдиқланган эди.

Кейинчалик бу йўналишда қабул қилинган ҳукумат ҳужжатлари мева-сабзавотчилик тармоғини ривожлантиришнинг янги тизимини жорий етиш бўйича бошланган жараённинг давомидир. Хусусан, 2021-йил 15-декабрдаги “Боғдорчилик тармоғини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш, кластер тизимини янада ривожлантириш ва соҳада кооперация чоратadbирлари тўғрисида”ги қарорида ноябр ойи охирида еълон қилинган механизмлар тезис шаклида белгилаб берилган. асосий параметрлар. Бу мева-сабзавот маҳсулотларини ишлаб чиқарувчилар, қайта ишловчилар, сақловчилар ва экспорт қилувчиларни имтиёзли шартларда айланма маблағлар билан таъминлаш, ҳосилнинг нобуд бўлиши хавфини суғурталаш учун субсидияларни тўлаш тартиби ва миқдорига тааллуқлидир. Бундан ташқари, мазкур ҳужжатда малакали хорижлик мутахассисларни жалб етиш ва Жаҳон банки маблағлари ҳисобидан кичик агрологистика марказларини ташкил етиш харажатлари қопланиши кўзда тутилган.

Демак, мамлакатимиз мева-сабзавотчилик тармоғини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш тўғрисидаги янги ҳужжатга кўра:

2022-йил 1-январдан бошлаб Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш жамғармасидан тижорат банклари орқали кўйидаги маблағлар ажратилади:

а) фермер, деҳқон хўжаликлари ва бошқа ишлаб чиқарувчиларга мева, узум, сабзавот, картошка, полиз, ўт ва доривор ўсимликлар, дуккакли ва мойли ўсимликлар етиштириш учун 12 ой муддатга 6 ойгача бўлган миқдорда имтиёзли кредитлар; Йиллик 14% ставка учун ҳосил қийматининг 50%;

б) етиштирилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини харид қилиш учун зарур бўлган айланма маблағларни тўлдириш учун мева-сабзавот маҳсулотларини қайта ишловчи, сақловчи ва экспорт қилувчиларга йиллик 14 фоиз ставкада 12 ой муддатга “айланма” кредитлар.

Ушбу мақсадлар учун Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш жамғармасига республика бюджетидан 2 триллион сўм (жорий курс бўйича: 184,5 миллион доллар) миқдорда бюджет судаси ажратилмоқда.

2022-йил 1-мартдан бошлаб:

а) боғдорчилик кластерлари (кооперативлари) ва фермер хўжаликларига экспорт шартномаси мавжуд бўлганда боғдорчилик хавфини суғурталаш хизматидан фойдаланганда тўланган суғурта мукофотининг 50 фоизи, лекин суғурта суммасининг 1 фоизидан кўп бўлмаган миқдорда қопланади. Бунда суғурта суммаси хавфдан суғурталанган ҳосил қийматининг 70 фоизидан кам бўлмаслиги керак;

б) боғдорчилик кластерларига (кооперативларига) чет елдан малакали агрономлар, энтомологлар, лаборатория мутахассисларини жалб қилиш харажатларининг 50 фоизи, бироқ ҳар бир мутахассис учун ойига 1000 АҚШ доллари эквивалентидан кўп бўлмаган қисми қопланади.

Мева-сабзавотчилик соҳасини молиялаштиришнинг яна бир қнча йўналишлари мавжуд бўлиб уларга лизинг ва факторинг операцияларини мисол қилиб келтириш мумкин.

Ўзбекистонда лизинг операциялари "Ўзбекистон Республикаси лизинг компаниялари тўғрисида"ги Қонун ва "Лизинг компанияларининг фаолиятини тартибга солиш тўғрисида"ги Низом асосида тартибга солинади. Лизинг фоиз ставкалари лизинг компаниялари томонидан белгиланади ва ўзаро фарқ қилиши мумкин. Фоиз ставкалари йиллик ёки ойлик ҳисобланиши мумкин. Ўзбекистон Республикасида лизинг компаниялари томонидан қишлоқ хўжалиги техника-технологияларига тақдим этиладиган фоиз ставкаларининг ўрта даражаси 15-30% орасида тақлиф этилади. Шунингдек, лизинг муддати ва лизинг объекти тури ҳам фоиз ставкасини таъсир қилиши мумкин. Ўзбекистон Республикасида лизинг операциялари амалга ошириш учун шартнома асосида белгиланган минимал маблағлар ва шартлар талаб қилинади. Лизинг объектининг умумий нархи 5

миллиард сўмдан кам бўлса, минимал аванс маблағи 20% ҳисобланади. Агар лизинг объекти нархи 5 миллиард сўмдан кўп бўлса, аванс маблағи 30% ҳисобланади. Лизинг ва факторинг операциялари мева-сабзавотчилик соҳасига қўлланилганда бир қанча афзаллик ва муаммоларга эга бўлиши мумкин. Мева-сабзавотчилик соҳасида лизинг операцияларининг афзалликлари:

-молиявий мослашувчанлик: лизинг корхоналарга катта капитал қўйилмаларсиз зарур асбоб-ускуналар ва технологиялардан фойдаланиш имконини беради. Бу корхонанинг молиявий юкини камайтиришга ва бошқа эҳтиёжлар учун, масалан, хом ашё сотиб олиш ёки ишлаб чиқаришни кенгайтириш учун қўшимча маблағларни бўшатишга ёрдам беради.

-ускуналарни янгилаш: замонавий техника ва технологиялардан фойдаланиш муҳим ўрин тутадиган мева-сабзавотчилик соҳасида лизинг корхоналарга ўз жиҳозларини мунтазам янгилаш имконини беради, бу эса ишлаб чиқариш самарадорлиги ва рақобатбардошлигини оширади.

-қулайлик ва техник хизмат кўрсатиш: лизинг компаниялари одатда ускунага тўлиқ техник хизмат кўрсатиш ва таъмирлаш хизматини тақдим этадилар, бу эса корхоналарга ички жиҳозларга техник хизмат кўрсатмасдан туриб, асосий бизнесига эътибор қаратиш имконини беради.

Мева-сабзавотчилик соҳасида лизинг операциялари муаммоларига юқори фоиз ставкалари - мева-сабзавот саноати билан боғлиқ шароит ва рискларга қараб, лизинг операциялари бўйича фоиз ставкалари бошқа тармоқларга қараганда юқори бўлиши мумкин. Бу лизингнинг умумий қийматини ошириши ва компаниянинг молиявий кўрсаткичларига салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Бундан ташқари, лизинг берувчига қарамлик: лизинг компанияси муайян талаб ва чекловларга эга бўлиши мумкин, бу эса корхонанинг асбоб-ускуна танлаш ва фойдаланиш эркинлигини чеклаши мумкин. Шунингдек, агар лизинг компанияси молиявий қийинчиликларга дуч келса ёки шартнома шартларини ўзгартирса, корхона муаммоларга дуч келиши мумкин. Яна шуни таъкидлаш жоизки, лизинг операциялари ускунадан фойдаланиш бўйича маълум чекловларга, масалан, фойдаланишнинг чекланган вақти ёки фақат аниқ мақсадларда фойдаланишга боғлиқ бўлиши мумкин. Бу корхонанинг мослашувчанлигини ва ўзгарувчан эҳтиёжларга мослашиш қобилиятини чеклаши мумкин.

Факторинг – бу молиявий восита бўлиб, компанияларга ўз кредиторлик қарзларини (фактор) кичик тўлов эвазига сотиш имкониятини бериб, ўз нақд пулларини тезда олиш имконини беради. Мева-сабзавот соҳасида факторинг молиявий барқарорликни яхшилаш ва ликвидликни ошириш учун фойдали восита бўлиши мумкин. Мева-сабзавотчилик тармоғининг асосий хусусиятларидан бири ишлаб чиқариш ва сотишнинг мавсумийлигидир. Факторинг фермерлар ва ишлаб чиқарувчиларга харидорлардан тўловларни кутиш вақтини қисқартиришга, маблағларни тезда олиш ва жорий молиявий балансини яхшилашга ёрдам беради.

Бундан ташқари, факторинг гаров таъминоти йўқлиги сабабли банк кредитини ололмайдиган мева-сабзавотчилик маҳсулотларини етиштиришни молиялаштириш имкониятларини яхшилашга ёрдам беради. Факторинг кредиторлар талабларидан гаров сифатида фойдаланиш имконини беради, бу эса молиялаштиришдан фойдаланишни осонлаштиради ва кредиторлар учун рискларни камайтиради.

Факторингнинг яна бир афзаллиги дебиторлик қарзларини бошқариш харажатларини камайтириш имкониятидир. Фактор қарздорлардан тўловларни бошқариш ва ундириш учун жавобгарликни ўз зиммасига олиши мумкин, бу сизга дебиторлик қарзларини бошқариш харажатларини камайтириш ва асосий бизнесга эътибор қаратиш имконини беради. Ва ниҳоят, факторинг қарздорлар томонидан тўланмаслик хавфини камайтиришга ёрдам беради. Омил одатда қарздорларнинг кредитга лаёқатлилигини ўзига хос баҳолайди ва тўловлар кафолатини беради, бу эса сотувчи учун хавфларни камайтиради. Умуман олганда, факторинг боғдорчилик ишлаб чиқарувчилари учун фойдали восита бўлиб, уларга молиявий барқарорлик ва ликвидликни яхшилаш, шунингдек, молиядан фойдаланиш

имкониятини яхшилаш ва дебиторлик қарзларини бошқариш харажатларини камайтиришга ёрдам беради.

Мева-сабзавот соҳасида факторинг операцияларининг афзалликлари қуйидагилар:

1. Ликвидликни таъминлаш: факторинг корхоналарга ўзларининг дебиторлик қарзларини сотиш орқали дарҳол маблағлардан фойдаланиш имкониятини беради. Бу ликвидликни яхшилаш ва бизнеснинг узлуксизлигини таъминлашга ёрдам беради, айниқса мавсумийлик ёки мижозлар тўловларидаги кечикишлар муаммоларга ечим бўлиши мумкин.

2. Тўловни тўламаслик хавфини камайтириш: факторинг компаниялари одатда корхона қарздорларининг кредитга лаёқатлилигини баҳолашни амалга оширадilar, бу эса тўловни тўламаслик ва тўламаслик хавфини камайтиришга ёрдам беради. Бу корхоналарга ўзларининг асосий бизнесига эътибор қаратишга имкон беради, шу билан бирга тўловларни тўламасликдан йўқотишларни минималлаштиради.

3. Дебиторлик қарзларини бошқариш бўйича аутсорсинг: Факторинг компанияси дебиторлик қарзларини бошқаришни ўз зиммасига олади, шу жумладан счёт-фактурани расмийлаштириш, тўловларни йиғиш ва дебиторлик қарзларини юритиш. Бу корхоналарга бизнеснинг бошқа жиҳатларига эътибор қаратиш ва бухгалтерия жараёнларини тартибга солиш имконини беради.

Мева-сабзавотчилик соҳасида факторинг операциялари муаммоларига дуч келади, жумладан:

1. Юқори комиссиялар ва тўловлар: Факторинг компаниялари молиявий хизматлар кўрсатиш учун юқори комиссия ва тўловлар олишлари мумкин. Бу корхонанинг умумий фойдасини камайтириши ва унинг харажатларини ошириши мумкин.

2. Махфийлик ва мижозлар билан муносабатлар: дебиторлик қарзларини учинчи шахсга ўтказиш корхонанинг мижозлари билан муносабатларига таъсир қилиши мумкин. Баъзи мижозлар ўзларининг қарзлари ҳақидаги маълумотларнинг учинчи шахсларга берилишини хоҳламасликлари мумкин.

3. Мижозларни танлаш бўйича чекловлар: Факторинг компаниялари ўзларига эга бўлиши мумкин. Мижозлар ва қарздорларни танлаш мезонлари, бу корхонанинг бизнес шериклари ва мижозларини танлаш эркинлигини чеклаши мумкин.

Шуни таъкидлаш керакки, лизинг ва факторинг операцияларининг самарадорлиги ва долзарблиги Ўзбекистондаги боғдорчилик соҳасининг ўзига хос шароитлари ва эҳтиёжларига қараб ўзгариши мумкин. Ушбу молиявий воситалардан фойдаланиш тўғрисида қарор қабул қилишда ҳар томонлама таҳлил қилиш ва молиявий экспертлар ёки ушбу соҳадаги мутахассислар билан маслаҳатлашиш тавсия этилади.

Бугунги кунда мамлакатимизнинг барча ҳудудлари ва Қорақалпоғистон Республикасида Жаҳон банки маблағлари ҳисобидан “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш” лойиҳаси доирасида жалб қилинган 65 миллион доллар миқдорида кичик агрологистика марказлари ташкил этилади.

Бундан ташқари, 2021-йил 16-декабрдаги “Томорқа ерларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш ва аҳолининг тадбиркорлик ташаббусларини молиявий қўллаб-қувватлашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарорига мувофиқ:

Фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгаларини қўллаб-қувватлаш жамғармаси маблағлари ҳисобидан тижорат банклари орқали қуйидагилар ажратилади:

а) томорқа эгаларига оилавий тадбиркорликни ривожлантириш дастурларида белгиланган шартларда қуйидаги мақсадларда имтиёзли кредитлар:

- ихчам иссиқхоналар қуриш ва “дала-дўконлар” ташкил этиш;
- кичик интенсив боғдорчилик, лимончилик ва узумчилик;
- полиз, дуккакли, мойли, картошка ва бошқа турдаги сабзавотлар етиштириш;
- артезиан қудуқларини бурғулаш.

б) кооперация ва ишлаб чиқарилган маҳсулотларни харид қилиш асосида аҳолининг томорқа томорқаларида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш учун айланма маблағларни тўлдириш учун етакчи хўжалик юритувчи субъектларга кредитлар.

Ушбу мақсадлар учун Фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгаларини қўллаб-қувватлаш жамғармасига миллий валютада 100 миллион доллар эквивалентидаги кредитлар йўналтирилади.

Фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгаларини қўллаб-қувватлаш жамғармаси томонидан 2026-йил 1-январгача бўлган муддатда томорқа ерларида етиштирилган маҳсулотларни харид қилишни кафолатлаш мақсадида томорқа ер эгалари билан ишлашни ташкил этган тадбиркорлик субъектларига субсидиялар ажратилади. кооперация асосидаги ерлар, омборларни жиҳозлаш, шунингдек қуритиш учун харажатларнинг 30 фоизи миқдорида¹.

Иқтисодиётнинг мева-сабзавот тармоғи корхоналари қўшимча маблағларга муҳтож. Кредитни жалб қилиш суғориш тизимларини янгилаш, ишлов бериш техника технологияларини сезиларли даражада янгилаш, қўшимча ўғитлар сотиб олиш, турли хил касалликларга қарши курашувчи дорилар харид қилиш, янги турдаги интенсив хосил берадиган турларни кўпайтириш ва ҳ.к. имконини беради.

Ўзбекистонда мева-сабзавотчилик етиштиришни ривожлантиришга кўмаклашувчи бир қанча ташкилотлар фаолият кўрсатмоқда. Улардан баъзилари қуйидагиларни ўз ичига олади: Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ хўжалиги вазирлиги (<http://www.agro.uz>): Мамлакатимизда қишлоқ хўжалигини, жумладан, мева-сабзавотчилик тармоғини ривожлантириш ва қўллаб-қувватлашга масъул бўлган асосий давлат ташкилоти ҳисобланиб, соҳани ривожлантиришни рағбатлантириш сиёсати ва дастурларини ишлаб чиқади.

Озиқ-овқат саноатини ривожлантириш агентлиги: Ўзбекистонда озиқ-овқат саноатини ривожлантириш ва модернизация қилиш, жумладан, мева-сабзавот маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва қайта ишлаш бўйича фаолиятни амалга оширувчи ташкилот. Агентлик корхоналарни технологик ривожлантириш ва маркетинг соҳасида молиявий қўллаб-қувватлаш, маслаҳат ва ёрдам кўрсатади. Ўзбекистон Агросаноат мажмуини илмий-техникавий таъминлаш маркази: Қишлоқ хўжалигида илмий-тадқиқот ва инновацион фаолият билан шуғулланувчи ташкилот. Марказ мева-сабзавот етиштириш ва қайта ишлашнинг янги технологиялари, усулларини ишлаб чиқади, қишлоқ хўжалиги корхоналари учун ўқув ва маслаҳатлар беради.

Ўзбекистон мева-сабзавот экспортчилар уюшмаси: Мева-сабзавотчилик саноати вакиллари бирлаштирган профессионал уюшма. Иттифоқ ўз аъзоларини ўқитиш, маслаҳатлар бериш ва ахборот билан таъминлаш, шунингдек, соҳа манфаатларини ҳимоя қилиш ва унинг ривожланишига кўмаклашиш бўйича тадбирларни амалга оширади. Бу ташкилотлар Ўзбекистонда мева-сабзавот саноатини қўллаб-қувватловчи ташкилотларнинг бир қисми. Бу соҳа ривожига ҳисса қўшаётган бошқа давлат ва хусусий ташкилотлар ҳам бор. Ушбу ташкилотлар юқорида айтилганларга асосланиб, давлат нафақат ишлаб чиқарувчиларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш орқали ишлаб чиқаришни кенгайтиришни рағбатлантириши, балки бошқа воситалардан ҳам фойдаланиши лозим. Мева-сабзавот етиштиришни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш мева-сабзавот етиштирувчиларга молиявий ресурслардан фойдаланишга ва уларнинг бизнеси-рискларини камайитиришга ёрдам берадиган бир қатор чора-тадбирлар ва воситаларни ўз ичига олиши мумкин. Ушбу чора-тадбирлар қуйидагиларни ўз ичига олиши мумкин:

Давлат кредити кафолатлари. Демак, мева-сабзавот етиштирувчиларга банклар ёки бошқа кредиторлар томонидан бериладиган кредитларни давлат кафолатлаши мумкин. Бу кредиторлар учун рискларни камайитириши ва кредитларни ишлаб чиқарувчилар учун қулайроқ қилиши мумкин.

¹ <https://www.fruit-inform.com/ru/news/187615#.ZCPRdFIN2Uk>

Кредитлар бўйича фоиз ставкаларини субсидиялаш. Ҳукумат мева-сабзавот етиштирувчилар учун қулайроқ бўлиши учун кредитлар бўйича фоиз ставкаларини субсидиялаши мумкин. Бу молиялаштириш харажатларини камайтириш ва бизнес рентабеллигини оширишга ёрдам беради.

Тўғридан-тўғри молиялаштириш. Давлат мева-сабзавот етиштирувчиларни тўғридан-тўғри молиялаштиришни, масалан, қишлоқ хўжалиги ва мева-сабзавотчиликни ривожлантириш учун маблағлар ажратиш йўли билан таъминлаши мумкин.

Қишлоқ хўжалиги институтларини ривожлантириш. Давлат мева-сабзавот етиштирувчиларга кредитлар ва бошқа молиявий хизматлар кўрсатадиган қишлоқ хўжалиги институтларини ривожлантиришга ёрдам бериши мумкин.

Мева-сабзавот етиштирувчиларнинг молия ва молиявий менежмент соҳасида хабардорлиги ва билимини ошириш. Ҳукумат ишлаб чиқарувчиларга ўз маблағларини қандай бошқариш, асосланган қарорлар қабул қилиш ва молиявий ресурслардан самарали фойдаланишни яхшироқ тушунишлари учун ўқитиш ва маслаҳатлар бериши мумкин.

Инфратузилмани ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш. Давлат мева-сабзавот маҳсулотларини етиштириш ва сотиш учун зарур бўлган инфратузилмани ривожлантиришга, масалан, суғориш тизимлари, омборлар, йўллар ва бошқаларни қуришга сармоя киритиши мумкин.

Солиқ юкини камайтириш. Давлат мева-сабзавот етиштирувчиларга солиқ юкини камайтириши мумкин, бу эса ишлаб чиқариш харажатларини камайтириши ва бизнесни кредиторлар учун янада жозибадор қилиши мумкин.

Умуман олганда, боғдорчиликни молиялаштиришни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш мева-сабзавот етиштирувчилар учун хавфларни камайтириш ва молиялаштириш имкониятларини оширишга ёрдам беради, бу эса ушбу соҳанинг ривожланишини рағбатлантириши, унинг барқарорлиги ва рентабеллигини ошириши мумкин.

3-расм. Мева-сабзавотчиликни давлат томонидан тартибга солишнинг энг муҳим шакллари қамраб олувчи таҳлилий қўллаб-қувватлаш тизими¹

Мева-сабзавотчилик корхоналари томонидан молиядан фойдаланиш соҳаларини таҳлил қилиш жараёнида пул маблағларини сарфлашнинг қуйидаги йўналишлари кўриб

¹ Тадқиқотчи ишланмаси.

чиқилди: минерал ўғитлар сотиб олиш; озуқа сотиб олиш; қишлоқ хўжалиги техникасини сотиб олиш; иш ҳақини тўлаш; уруғлик сотиб олиш; кредитларни қайтариш; солиқ тўловлари; ёқилғи-мойлаш материалларини сотиб олиш; суғурта тўловлари ва бошқалар.

Иқтисодиётнинг мева-сабзавот корхоналари томонидан молиядан фойдаланишнинг асосий йўналишлари белгилаб берилди (4-расм).

4-расм. Қишлоқ хўжалиги соҳасида хўжалик юритувчи субъектлар харажатлар тақсимоги тавсифи¹

Юқоридаги таҳлилдан келиб чиққан ҳолда, Ўзбекистон шароитида соҳани барқарор ривожлантиришда қуйидагиларга аҳамият бериш мақсадга мувофиқ саналади:

- қишлоқ жойларида фаолият кўрсатиб, бевосита қишлоқ хўжалик маҳсулотларини инновацион ресурс тежайдиган усулда сақлаш ва қайта ишлашга ихтисослашган намунавий корхоналар фаолиятини молиявий рағбатлантиришни янада кучайтириш, уларга солиқ, божхона ва бошқа имтиёزلарни жорий этиш;

- республиканинг ҳар бир қишлоқ ҳудудида саноат корхоналарининг ихчам ва кичик шохобчаларини ривожлантириш асосида етиштирилаётган қишлоқ хўжалик хом ашё маҳсулотларини тайёрлаш, сақлаш ва қайта ишлашни кўпайтириш, шунингдек, ички ва ташқи бозорга харидоргир, рақобатбардош тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришга қаратилган тадбирларни иқтисодий рағбатлантириш (валюта ажратиш, имтиёзли солиқ белгилаш, кредитлар ажратиш ва бошқалар) мақсадга мувофиқ;

- тадбиркорга экспорт жараёнидан олдин кредит ажратиш, суғурталаш, ташқи бозорларда ўрин эгаллаш, “географик, иқтисодий, молиявий ва сифат хавфлари”, транспорт-логистика, тегишли сертификатлар олиш, озиқ-овқат хавфсизлиги (ХАССП) ва стандарт масалаларида ҳар томонлама амалий ёрдам бериш, халқаро кўргазма ва ярмаркаларда иштирокини таъминлашга кўмак бериш мақсадида экспорт-кредит ташкилотларини ташкил этиш ёки ушбу масалаларни ҳал этишни масъул вазирлик ва идорага юклаш;

- рақамли инновацион технологияларга асосланган “Агропарк” ва “Агросаноат” кўп тармоқли агрологистика мажмуаларини ҳар томонлама қулай жойларда ташкил этиш. Ушбу мажмуада барча шароитлар яратилган бўлиб, яъни маҳсулот сотиш, сақлаш, қайта

¹ Тадқиқотчи ишланмаси.

ишлаш, қадоқлаш, биологатория хизмати, стандартлаштириш ва экспортгача бўлган барча жараёнлар тизимини яратиш;

- “Мева-сабзавотчилик клиникаси” хизматини жорий этиш;

- мева-сабзавот ва қайта ишланган маҳсулотларнинг сифати ва хавфсизлигига қўйиладиган талабларни тартибга солувчи ҳуқуқий меъёрий-техник ҳужжатларни ишлаб чиқиш.

Хулоса ва таклифлар.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг ҳозирги босқичида ушбу чора-тадбирларни амалга ошириш, мева-сабзавотчиликни узоқ муддат барқарор ривожланишини таъминлаб, тармоқ самарадорлигини ошириш орқали озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талабни қондириш, унинг хавфсизлигини таъминлаш, экспорт географиясини кенгайтириш ҳамда халқимизнинг турмуш шароитини ошириш имконини беради.

Тармоқда олиб борилган ислохотлар туфайли маълум ижобий ютуқларга эришилди. Биринчидан, мамлакат иқтисодиёти, жумладан, қишлоқ хўжалигининг бозор иқтисодиёти шароитида фаолият кўрсатиши учун тадбиркорлик субъектларига қўмаклашиш ва хизмат кўрсатиш янги босқичга олиб чиқилади. Иккинчидан, қишлоқ хўжалигида кўп укладли иқтисодиёт шаклланди. Бозор иқтисодиёти қонуниятлари талабига кўра, олиб борилган иқтисодий сиёсат тўғри ва режали олиб борилса, натижада қишлоқ хўжалигида қўшилган қиймат занжири оширишга, ҳар гектар суғориладиган ердан олинадиган ўртача даромадни ўсишига эришиш мумкин. Қишлоқ хўжалигидаги таркибий ўзгариш ва модернизациялаш пировардида мева-сабзавотчилик улуши кескин ошиши тез, арзон ҳамда сифатли маҳсулотларни ишлаб чиқариш орқали аҳолининг ўсиб бораётган талабини самарали қондириш имкониятини, табиий тоза маҳсулот етиштириш ва бунинг натижасида аҳоли репродуктив саломатлигини яхшилаш, экспорт салоҳиятини оширишга эришилади.

Ўтказилган тадқиқот натижасида қуйидаги таклифларни амалиётга жорий этиш лозим деб ҳисоблаймиз:

-мева-сабзавот етиштирувчиларга кредит ва бошқа молиявий хизматлар кўрсата оладиган қишлоқ хўжалиги институтларини ривожлантириш;

-микрокредитлар, қишлоқ хўжалиги облигациялари ва молиявий кафолатлар каби инновацион молиявий воситалардан фойдаланиш, бу кредиторлар учун рискларни камайтириши ва мева-сабзавот ишлаб чиқарувчиларнинг молиявий имкониятларини яхшилаши мумкин;

-мева-сабзавот ишлаб чиқарувчиларига ноқулай иқлим шароитлари, касалликлар ва мева-сабзавот етиштириш билан боғлиқ бошқа рискларни енгишга ёрдам берадиган рискларни бошқариш тармоқларини ривожлантириш;

-мева-сабзавот етиштирувчиларнинг кредит ва микрокредитлардан фойдаланиш имкониятларини яхшилаш, шу жумладан фоиз ставкаларини субсидиялаш ва бошқа қўллаб-қувватлаш чораларини амалга ошириш;

-мева-сабзавот етиштирувчиларнинг молиявий ресурслардан самаралироқ фойдаланишлари ва оқилона қарорлар қабул қилишлари учун уларнинг молия ва молиявий менежмент бўйича хабардорлиги ва билиминини ошириш;

-мева-сабзавот етиштиришнинг янада самарали усуллари, ресурсларни бошқариш ва замонавий технологияни қўллаш орқали маҳсулот таннархини пасайтириш, бу ишлаб чиқариш рентабеллигини ошириш ва уни молиялаштириш учун қулайроқ қилиш имконини бериши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Nazraeva, N., & Tursunova, D. (2019). Financing of fruit and vegetable production in Uzbekistan: Problems and solutions. *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 7(6), 98-108.

2. Aliyev, K., & Khalilov, V. (2016). Leasing as an alternative financing tool for agricultural production in Azerbaijan. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 42(2), 307-316.
3. Kuznetsov, V., & Kuznetsova, O. (2017). Factoring as a financial instrument for agriculture. *Journal of International Studies*, 10(3), 173-183.
4. Gerasimova, I., & Krasilnikova, E. (2017). State support for the development of vegetable production in Russia. *Bulgarian Journal of Agricultural Science*, 23(5), 751-758.
5. Lee, W., & Park, K. (2021). Crowdfunding as an alternative financing tool for agricultural businesses in South Korea. *Sustainability*, 13(9), 4875.
6. Sarker, M. A. R., & Alam, K. (2017). Financing agricultural production and productivity in Bangladesh: An analysis of problems and prospects. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 45(3), 469-478.
7. Doss, C. R., & Morris, M. L. (2001). How does gender affect the adoption of agricultural innovations? The case of improved maize technology in Ghana. *Agricultural Economics*, 25(1), 27-39.
8. Akudugu, M. A., Guo, E. Y., Dadzie, S. K., & Abudu, I. A. (2018). Financing smallholder vegetable production in Ghana: Managing financial risks and opportunities. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 48(3), 253-264.
9. Fagerberg, J., & Srholec, M. (2008). National innovation systems, capabilities and economic development. *Research Policy*, 37(9), 1417-1435.
10. Kostov, P., & Arun, T. (2014). Agricultural credit market institutions: A comparative study of selected European countries. *Agricultural Economics*, 45(1), 15-26.
11. Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2019). *Agricultural finance outlook 2019-2028*.
12. World Bank. (2019). *Financing agriculture: How to improve agriculture financing to meet the demands of a growing world population*.
13. International Finance Corporation. (2016). *Financing agriculture: Opportunities and challenges*.
14. United States Department of Agriculture. (2018). *Agricultural finance outlook 2018*.
15. European Investment Bank. (2019). *Financing the transformation of European agriculture*.